

דבר ה' זו הלכה (שבת קל"ח):

הלכה שבועית בנושאים אקטואליים

אופן הנחת תפילין דר"ת - מקורות והערות

א. אופן הנחת תפילין של ר"ת

בשו"ע הובאו שלשה אופנים להנחת תפילין של ר"ת (לנוהגים כן, כפי שהתבאר בשבוע בשבוע שעבר):

1. יחד עם תפילין של רש"י - לא רק שיהיו עליו יחד, אלא שפעולת ההנחה והקשירה של שתיהן תתבצע בו זמנית.

2. יחד עם תפילין של רש"י - שיהיו עליו יחד, תחילה יניח של רש"י, ואחר כך, בעוד תפילין של רש"י עליו יניח של ר"ת.

3. אחרי תפילין של רש"י - בסוף התפילה יניח תפילין של ר"ת. ויש אומרים לפני קדושת ובא לציון, אבל לרוב הפוסקים עדיף להניח אחרי עלינו לשבח.

סדר העדיפות לשיטת השו"ע הוא כפי הסדר שהדברים כתובים לעיל¹ [למעשה, רוב הנוהגים להניח תפילין של ר"ת, עושים זאת באופן השלישי].

ב. מקום תפילין של ר"ת, למניחים יחד

תפילין של ראש - תפילין של רש"י למטה, כלומר לצד המצח. תפילין של ר"ת למעלה, כלומר לצד הקרקפת.

תפילין של יד - לדעת הט"ז: תפילין של רש"י סמוך למרפק ושל ר"ת סמוך לכתף.

לדעת המשנה ברורה: תפילין של רש"י סמוך לכתף ושל ר"ת סמוך למרפק.

למעשה - יש שנהגו כט"ז ויש שנהגו כמשנה ברורה, ולכל המנהגים שורש וטעם².

מקורות והערות

1. כתב הטור (סי' לד) בשם הרא"ש: "לפי שנחלקו בו גאוני עולם ותפילין של אלו פסולין לאלו דתניא החליף פרשיותיה פי' שנתן של בית זה בזה פסולין ואמרו חכמים מקום יש בראש להניח בו שני תפילין וכן בזרוע לכן ירא שמים יצא ידי שניהם ויעשה ב' זוגות תפילין ויניח שניהם ויכוין בהנחתן באותן שעשוין כתקונן אליבא דהלכתא בהם אני יוצא ידי חובתי והאחרים הרי הן כרצועות בעלמא ואין כאן משום בל תוסיף דלא מיקרי בל תוסיף אלא כשעושה ה' בתים".

ובבית יוסף הוסיף על זה: "וכתוב עוד בסמ"ג והתרומה שאם אינו יודע לכוין המקום ולהניח שניהם יחד יניח כדברי האחד של יד ושל ראש ויסלקם מיד ויניח האחרים על סמך ברכה ראשונה ואף על פי שמפסיק בין של יד לשל יד ברכת תפילין הראש זה טוב יותר מלהניח לגמרי שלא להניח כלל עכ"ל".

ועל פי הדברים האלה פסק בשו"ע (סי' לד סעי' ב): "ירא שמים יצא ידי שניהם, ויעשה שתי זוגות תפילין ויניח שניהם, ויכוין בהנחתם באותם שהם אליבא דהלכתא אני יוצא ידי חובתי, והשאר הם כרצועות בעלמא, כי מקום יש בראש להניח שתי תפילין. וכן בזרוע. ואם אינו יודע לכוין המקום ולהניח שניהם יחד, יניח כדברי האחד של יד ושל ראש, ויניח האחרים על סמך ברכה הראשונה. וי"א שאם לא יוכל להניח בבת אחת, יניח של רש"י ויברך עליהם ויהיו עליו בשעת ק"ש ותפלה ואחר התפלה יניח של ר"ת בלא ברכה ויקרא בהם שמע והיה אם שמוע".

והנה יש שכתבו שכוונת השו"ע במילים 'ואחר התפילה' היא שאת תפילין של ר"ת יש להניח אחרי תפילת שמונה עשרה, כדי שיוכל להתפלל קדושת ובה לציון בתפילין של ר"ת (הובאו דבריהם בשו"ת יביע אומר ח"ג או"ח סי' ד). אבל רבים דחו את הדברים והעלו שנכון יותר להניח תפילין של ר"ת רק אחרי עלינו לשבת.

ולהלן חלק מתשובת הגר"ע יוסף (הנ"ל) בעניין זה:

"וכן בקדש חזיתיה להפמ"ג מש"ז (סי' לד סוף סק"ב) שכ', חדשים מקרוב חולצין תפילין דרש"י לאחר קדושת י"ח, ומניחין תפילין של ר"ת. ומלבד שעושים שלא כדין המבואר (סי' כה סי"ג), גם צריך לכוין בחזרת הש"צ ולא לעסוק בד"א. ולא רציתי לשאול אותם כלל ואיני רוצה בתירוצם. ע"כ. והובא להלכה במשנ"ב (סי' לד ס"ק יד). והנה מ"ש שזהו היפך הדין שבסי' כה סי"ג, היינו מ"ש מרן בש"ע שם שנהגו שלא לחלוץ התפילין עד אחר קדושת ובה לציון. וכי הרמ"א, שע"פ הקבלה אין לחלצן עד שישמע ג' קדושות וד' קדישים. (ג' קדושות הם של יוצר וחזרה ובה לציון. וע' מג"א שם

¹ ציטוט השו"ע נעשה לפי גרסת המשנה ברורה ס"ק י ע"ש.

ס"ק כח. ודו"ק.) וכן נוהגים המדקדקים. וביום שיש ס"ת אחר שיחזירו הס"ת להיכל. ע"ש. ולפי"ז לפמ"ש כמה אחרונים בשם האר"י ז"ל שאין לחלוץ התפלין עד לאחר עלינו לשבח, הי"נ אין להניח תפלין דר"ת עד לאחר כל התפלה. אולם לפע"ד נראה דאי משום הא לא איריא, דע"כ לא כי הפי הנ"ל כן, אלא כשחולץ התפלין מכל וכל, אבל כשמניח מיד במקומן תפלין דר"ת אכתי שמא דמאריה עליה. והתפלין דרש"י רווחא לחבריה שבק. ולכן מצטרפים שניהם לאמירת סכום הקדושות והקדישים הנ"ל. ונ"מ שאם יוכל להזדרז להניח תפלין דר"ת בין תפלת לחש לחזרה, טרם יתחיל הש"צ תפלת החזרה, שאז לא שייכי כל הטעמים הנ"ל (באות א). רשאי לעשות כן. וכן מצאתי להגאון מסטמאר מהר"י גרינוולד בשו"ת זכרון יהודה (חאו"ח סי' ה) שכי', שחלילה לעשות כמנהג החולצים תפלין דרש"י מיד אחר תפלת לחש, ומניחין תפלין דר"ת, שע"ז נכשלים באמן חטופה וקטופה בחזרת הש"צ. ומי שיתן דעתו ע"ז ימצא כמה רבו המכשולות בזה. ושו"ר בפמ"ג (הנ"ל). ואולי ימצא (הרב השואל) איזה טעם להקל, אפשר דהיינו באופן שהוא בטוח שיוכל לגמור הנחת התפלין קודם שיתחיל הש"צ החזרה. וע"כ מנע רגלך מנתיבתם. עכת"ד. ומשמע דנוטה למש"כ שכיון שנמצאים עליו תפלין דר"ת שפיר קרינא בהו' ה' עליהם יחיו, והקדישו את קדוש יעקב. ובפרט עדי"ה שמעלת תפלין דר"ת גדולה מאד. ואדרבה י"ל שהטוב לומר לפחות קדושה אחת מיהא (של ובא לציון) עם התפלין דר"ת. וכן בשבחי החת"ס אשר בסי' חוט המשולש (ד"מ ע"א) כ', שהסיר התפלין של רש"י והניח תפלין של ר"ת ואמר עמהם ובא לציון וכו'. ע"ש. אכן י"ל דהוראת שעה היתה. ועי' בסי' מנהגי חת"ס הנד"מ (סי' כב), שכי' שמנהגו היה שאחר הלימוד פשט תפלין של רש"י והניח תפלין של ר"ת וגמר בהם תפלותיו. עכ"ל. ודו"ק. ודע דמ"ש בש"ע /או"ח/ (סי' לד סי"ב) שמניח תפלין דר"ת לאחר התפלה. הדבר פשוט שהכוונה לתפלת י"ח שמתפלל בלחש. וכמ"ש מקודם, שיניח תפלין של רש"י ויהיו עליו בשעת ק"ש ותפלה. ע"ש. וזה ברור.

(ג) שוב מצאתי בסי' תורת חיים סופר (סי' לד סק"ד) שכי', שהאשכנזים מקיימים כפשט ד' מרן הש"ע, להניח תפלין דר"ת אחר התפלה כלומר אחר עלינו לשבח. אולם הספרדים טעמו ונימוקם עמו, שהם רוצים לקרוא קדושה אחת בתפלין דר"ת, והיינו קדושת ובא לציון, לכן מסלקין התפלין אחר קדושת החזרה. ע"כ. ואם כוונתו לומר שהספרדים מניחים התפלין בחזרה גופא, אגן לא חזינן כהאי סימנא אצלנו, שאדרבה זהירים מאד לשמוע ולכוין לתפלת הש"צ. וכנודע. ורק אחר תפלת החזרה, קודם אשרי ובא לציון מניחין אנו התפלין דר"ת ואומרים עמהם קדושת ובא לציון. וכמ"ש בתורת חיים הנ"ל. וכן נכון לעשות. ואף שמד' הפמ"ג נראה שיש להניחן אחר קדיש תתקבל דוקא, וכ"כ המשנ"ב, מ"מ יש לנו סיוע מד' התורת חיים שמנהג הספרדים להניחן קודם קדושת ובא לציון. וכן מצאתי עוד להגאון ממונקאטש בסי' אות חיים (סי' כה סק"ח), שהביא ד' הפמ"ג הנ"ל, וכי' ע"ז, שבהיות וכמה חסידים ואנשי מעשה נהגו כן, יש ליישב מנהגם, דשאני הכא שמניחים תפלין דר"ת במקומם, ואומרים עמהם קדושת ובא לציון ויתר התפלה. ומצטרף מה שאמר בבי' התפלין. ועוד

שהרי עיקר ד"ז שצריך לו' ג' קדושות בתפלין, הוא ע"פ הקבלה, כמ"ש הרמ"א, והרי עדי"ה ב' התפלין דרש"י ודר"ת אמת. ולכן חזו לאצטרופי לענין זה. עש"ב.

(ד) כל קבל דנא ראיתי בשו"ת פרי השדה ח"א (סי' טו אות ד), שג"כ כ' לפקפק על המניחין תפלין דר"ת בחזרת הש"צ, שמכניסין עצמם לענות אמן בין תש"י לתש"ר דר"ת לכתחלה, ואינו נכון להפסיק ביניהם. וכמ"ש החיד"א בשו"ת חיים שאל (סי' א). וכן אם אינם עונים אמן, הרי הם מבטלים אמן לכתחלה. ואפי' מתפלל ביחיד אסור לחלוץ לפני ג' קדושות. והביא דברי הפמ"ג הנ"ל. ע"ש. ודבריו האחרונים להחמיר אינם מוכרחים, וכמו שכתבנו לעיל מפי סופרים וספרים. ואשר ע"כ נלע"ד שיש להקל לכל מי שהשעה דחוקה אצלו למהר ללכת לעבודתו וללימודו, ואין הפנאי מסכים אתו להניח דר"ת לאחר התפלה, שמותר להניחם קודם קדושת ובא לציון. וביום שני וחמישי יוכל להניחם קודם קריאת התורה. וכמו כן אם מאריכים הש"צ והקהל בתפלת לחש, ובטוח בעצמו שיוכל להספיק לחלוץ תפלין דרש"י ולהניח תפלין דר"ת בין לחש לחזרה, לפני שיספיק הש"צ להתחיל בחזרה, יוכל לעשות כן. ועי' בפמ"ג מש"ז (סי' תרנא סק"ז), דבחוה"מ (במקום שמניחין תפלין) הש"צ יסיר התפלין קודם ההלל, והקהל יחלצו בחזרת הש"צ לאחר הקדו'. ושכן ראוי לנהוג. (ונראה דס"ל דליכא טירדא כ"כ בהסרת התפלין בחזרה כמו בהנחתן, ושפיר מצי מכוין דעתו.) ע"ש. אלמא דליכא קפידא משום קדושת ובא לציון בלבד. ומ"מ מי שאפשר לו להמתין, ואינו מסרהב לצאת מבהכ"נ, נכון יותר שלא יחלוץ התפלין דרש"י עד לאחר עלינו לשבח, כמנהג האר"י המובה בשעה"כ ובאחרונים. וכ"כ החיד"א בברכ"י (סי' כה ס"ק יא) בשם מ"ז מהר"א אזולאי בכת"י, שיש בזה סוד נשגב וטעם נסתר שלא לחלוץ התפלין עד לאחר עלינו לשבח. ע"ש. וכן האריך בזה הפתה"ד (שם סק"ז), והעלה שצריך להתנהג בחומרא זו. ע"ש. ואח"כ יניח התפלין דר"ת ויקרא בהם ק"ש כמ"ש בש"ע (סי' לד). [וכבר דחו האחר' סברת האומר דהקורא ק"ש בתפלין דר"ת כאילו מעיד עדות שקר בעצמו. וכמ"ש ג"כ בקצרה בשו"ת יביע אומר ח"א (סי' ג). ע"ש]. ומה טוב ללמוד עם התפלין דר"ת כאשר תשיג ידו אחד המרבה ואחד הממעיט. וכמ"ש החיד"א במחב"ר (סי' כה) בשם אור צדיקים שאין לחלוץ התפלין עד שילמדו בהם תחלה, כי לא יזכה האדם לקנות ג' חלקי הנשמה נר"ן, אא"כ ילמוד בתפלין. וכמ"ש בר"ח. וביותר אם לומד בתפלין דר"ת. ע"כ. וכ"כ מהר"ח פלאג"י בכה"ח (סי' י אות מג) בשם התיקונים. ע"ש. ומה טוב ומה נעים ללמוד בכל יום חק לישראל עם התפלין דר"ת. והשי"ת לא ימנע טוב להולכים בתמים" [ע"כ תשובת הגר"ע יוסף זצ"ל].

2. משנה ברורה (סי' לד ס"ק ה): "והנהוג כן להניח ב' זוגות תפלין יניח של רש"י למטה לצד הפנים ושל ר"ת למעלה".

ובעניין תפילין של יד - הטי"ז (סי' לד ס"ק ב) ביאר באריכות מדוע וכיצד אין בל תוסיף בהנחת תפילין של ר"ת יחד עם תפילין של רש"י, ובסוף דבריו כתב: "מכל זה נ"ל דבין ש"ר בין ש"י צריך להניח תפילין דרש"י במקום שהוא עיקר המקום של התפילין ועל מקום הניתוסף יניח של ר"ת כי יש לחוש שמא לא קי"ל כהך דיש ב' מקומות להניח תפילין".

מאידיך במשנה ברורה (ס"ק ה) כתב: "וכ"כ האר"י ז"ל שיכניס תחלה של רש"י ויעמידם לצד הכתף ואחריהם של ר"ת לצד היד ושניהם על הקיבורת ויניח בראשו של רש"י למטה ושל ר"ת יותר למעלה ושניהם במקום הראוי לתפילין. והרצועות דר"ת יהיה מכוסה תחת רצועות דרש"י שלא יתגלו רק רצועות דרש"י".

ומה שכתבנו שיש נוהגים ככל אחד מהמנהגים הללו וששניהם טובים - עיי' פסקי תשובות סי' לד אות ג.